

พระพุทธศาสนาเถรวาท: สิทธิทางเพศกับการบวชในสังคมไทย

มัลลิกา ภูมะธน¹, พระปลัดระพิน พุทธิสาร², ดิเรก ดั่งลอย³

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์¹, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์³

Theravada Buddhism: Gender's Right and Ordination in Thai Society

Mallika Phumathon¹, Phrapaladraphin Buddhisāro², Direk Duangloy³

Faculty of Management Science, Nakhon Sawan Rajabhat University¹,

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University²,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Sawan Campus³

Article Info

Vol. 1 No. 1 (Jan-Apr 2021)

Academic Article

Article History:

Received 2 Feb 2021;

Revised 23 Mar 2021;

Accepted 24 Mar 2021

คำสำคัญ:

สิทธิทางเพศ;

การบวชในสังคมไทย;

พระพุทธศาสนาเถรวาท

Corresponding Author,

E-mail: Raphind

@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสิทธิทางเพศกับการบวชในสังคมไทยตามคติพระพุทธศาสนาเถรวาท ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์และการสังเกตปรากฏการณ์ร่วมในสังคมไทย เรียบเรียงเป็นบทความทางวิชาการ ผลการศึกษาพบว่า การรู้ธรรมและศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนารับรองโดยไม่จำกัดด้วย เพศ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระอานนท์ที่ว่า สตรีเพศสามารถบรรลุมรรคได้ ส่วนในสังคมไทยประเด็นเรื่องการบวชต่อกลุ่มสตรีเพศและกลุ่มหลากหลายทางเพศ ยังเป็นประเด็นถกเถียงกัน ทั้งในวงกว้างทั้งเรื่องหลักธรรมวินัยและธรรมเนียมที่ไม่เคยยอมรับ รวมทั้งยังเป็นพัฒนาการร่วมที่ต้องต่อสู้เรียกร้อง ในความหลากหลายและสิทธิทางเพศ โดยรวมสิทธิทางเพศของกลุ่มชายเพศวิถีที่จะบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งในหลักการอาจมีการปฏิเสธ แต่ในแนวปฏิบัติยังปรากฏให้เห็นในภาพกว้าง จะมีการทวนสอบเมื่อมีการกระทำผิดทางเพศในแต่ละครั้งเท่านั้น ส่วนกลุ่มสตรีที่จะบวชเป็นภิกษุณียังไม่ได้รับการยอมรับด้วยแนวคิดตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่ในความเป็นปัจเจกต่อการบวชของกลุ่มสตรีเพศที่ไปบวชแบบภิกษุณีจากศรีลังกาก็มีพัฒนาการและจำนวนเพิ่มขึ้น โดยภาพรวมสิทธิทางเพศกับการบวชในสังคมไทยยังต้องถกเถียงหาทางออกร่วมกันต่อไป สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือพื้นที่ทางเพศที่เปิดกว้างมากขึ้น เกิดการยอมรับกลุ่มที่ใช้เพศเป็นเครื่องหมายของการเข้าถึงศาสนาและแสดงออกในพื้นที่ทางสังคม

Keywords:

Gender's Right;

Ordination in Thai Society;

Theravada Buddhism

Abstract

The purpose of this article is to study the gender's right and ordination in Thai society according to Theravada Buddhism. The qualitative study through documentary study, research works, interview, and phenomena observing in Thai society are used for data collection and compiled as an academic article. The results indicate that knowing and studying Buddhism have endowed with no

age and gender as shown in the Tipitaka. The Lord Buddha replied to Bhikkhu Ananda that "female can be achieved in this religion." In Thai society, the issue of ordination among women and gender's right, it is a matter of debate both in the broader sense of the disciplines and the tradition that has never been accepted. It is also a development that is required in diversity and sexuality overall the male gender' rights to be ordained as monks. They might be rejected in principle, but it is seen in wide pictures in practice. There will be a review of each sexual offense. The groups of women who want to be ordained are not recognized by Theravada Buddhist principles, but in the individuality of the ordination of women, ordination from Sri Lanka, has improved with increasing numbers. The issue of gender's right and ordaining in Thai society is still a matter of debate. What has become a new body of knowledge is that a more open gender space has emerged; accepting groups that use sex as a sign of their access to religion and express themselves in the social and inaccessible space.

บทนำ

ความเป็นเพศหรือแนวคิดเกี่ยวกับเพศเป็นประเด็นถกเถียงกันในทุกวงสังคม ในองค์กรความเป็นเพศ เพศหญิง เพศชาย รวมทั้งเพศทางเลือกกลายเป็นประเด็นเกี่ยวกับการบริหารองค์กรในทางพระพุทธศาสนา มีงานวิจัยจำนวนมากทั่วโลกได้ยืนยันเกี่ยวกับความเป็นเพศว่า เพศหญิง เพศชายหรือเพศทางเลือก อย่างไรก็ตามงานได้ดีกว่ากัน ความเป็นเพศจึงเป็นปัญหาสังคมในโลกนี้ทั้งการเมือง ศาสนา สังคมและวัฒนธรรม นักการเมืองบางประเทศถึงกับสำรวจสัดส่วนของความเป็นเพศว่า มีอยู่ที่เปอร์เซ็นต์ในโลกนี้ แม้ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ชื่อว่า มีเสรีภาพตามระบอบการปกครองรัฐสมัยใหม่ในปัจจุบัน ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาประเด็นเรื่องความเป็นสตรีเพศกับการเป็นผู้บริหารสูงสุดหรือความเป็นผู้นำได้ ความเป็นเพศทั้งสตรีเพศและบุรุษเพศจึงเป็นประเด็นพูดถึงในวงกว้าง โดยเฉพาะเรื่องความเท่าเทียมในการทำงานนอกบ้านของเพศหญิงกับเพศชายที่พบว่า ดูเหมือนจะมีความก้าวหน้า เพราะเพศหญิงมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนขึ้น ข้อมูลเชิงสถิติในปี พ.ศ. 2559 ถึง 2563 ชี้ให้เห็นว่า แรงงานหญิงประมาณ 17 ล้านคนมีจำนวนใกล้เคียงกับแรงงานชายที่มี 20 ล้านคน มาตลอด 5 ปี (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ม.ป.ป.) และการสำรวจของแกรนท์ ธอนตัน (Grant Thornton, 2019) ในปีพ.ศ. 2562 พบว่า ผู้บริหารระดับสูงที่เป็นเพศหญิงมีสถิติสูงเมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ยของโลก โดยมีสัดส่วนผู้บริหารหญิง 32% เทียบกับค่าเฉลี่ยโลกอยู่ที่ 27% แต่กระนั้นในสังคมไทยก็ยังสะท้อนให้เห็นความคงอยู่ของความไม่เท่าเทียมทางเพศ (มรกต ณ เชียงใหม่ และคณะ, 2563)

ส่วนความเป็นเพศในทางพระพุทธศาสนาเคยเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดแนวคิดขับเคลื่อน ดังกรณีครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังมีได้อนุญาตให้สตรีบวช จนกระทั่งพระอานนทยกภิกษุในนามหาปชาบดีโคตมีมาขอ บวชและได้นำประเด็นนี้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า บุรุษเท่านั้นหรือที่จะบรรลุนิพพานในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงให้แนวคิดในเรื่องเพศว่า ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับการบวชและการบรรลุนิพพาน รวมถึงอายุ วย ก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขต่อการบรรลุนิพพานด้วยเช่นกัน จึงเป็นเหตุนำไปสู่การอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่จะพัฒนาซึ่งมิได้จำกัดด้วยความเป็นเพศ

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเพศในพระพุทธศาสนา ปรากฏหลักฐานว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าสตรีมีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย มีพระพุทธดำรัสตอนหนึ่งความว่า “ทางนั้นชื่อว่าเส้นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อคือธรรม หิริเป็นฝาประทุนของรถนั้น สติเป็นเกราะกั้นของรถนั้น เรากล่าวธรรม มีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นนายสารถี ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม ผู้นั้นไปใกล้นิพพานด้วยยานนี้แล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 46: 60) เหตุนี้จึงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อาณนฺท มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผลหรืออรหัตตผลได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 402: 316) นอกจากนี้ ยังมีข้อความที่เกี่ยวกับสตรีและปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้สตรีมีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ในที่นั้น ๆ...” (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 54: 172) รวมทั้งงานของวีรบุรุษ พรหมจักร (2553) ในเรื่อง *บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล* หรือในงานของพระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมิ่ง) (2543) ในงานวิจัย *เรื่องสถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา* รวมทั้งงานเรื่อง *สตรีในพระพุทธศาสนาของมนตรี สิริโรจนานันท์* (2556) ในบทความเรื่อง *Women’s Power and Theravada Buddhism: A Paradox from Xieng Khouang* เขียนโดยแลฟเฟิร์ท (Lefferts, 1999) ทั้งในงานของเอนดายา (Andaya, 2002) เรื่อง *Localizing the Universal: Women, Motherhood, and the Appeal of Early Theravada Buddhism* บทความของฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (Kabilsingh, 1991) เรื่อง *Buddhist Texts from a Feminist Perspective* โดยงานส่วนใหญ่สะท้อนถึงบทบาทหรือสิทธิสตรีตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ (1) ศักยภาพของสตรีกับการรับรองว่า สามารถบรรลุธรรมได้ในพระพุทธศาสนา (2) การยกกรณีตัวอย่างของผู้หญิงกับการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา และที่สำคัญในงานเหล่านี้สะท้อนว่า สตรีมีบทบาทในพระพุทธศาสนาและมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษในการทำงานหรือเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นปัจเจกชนสูงได้สะท้อนให้เห็นว่า สตรีมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของตน รวมถึงการมีศักยภาพในการศึกษาธรรมหรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อมกับการทำงานในชีวิตประจำวัน

อีกนัยหนึ่งของสตรีเพศ คือ การเป็นเงื่อนไขตามข้อกำหนดของพระธรรมวินัย แต่ในขณะเดียวกัน ความเป็นเพศสตรีก็มีบทบาทและมีความสำคัญในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาและการพัฒนาตนตามหลักธรรม ดังกรณีในพระพุทธศาสนามีกลุ่มสตรีจำนวนมากบวชและทำงานเพื่อการพัฒนาส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ซึ่งงานวิจัยของประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์ (2516) เรื่อง *บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม* งานของอิโตะ (Ito, 2007) บทความเรื่อง *Dhammamata: Buddhadasa Bhikkhu’s Notion of Motherhood in Buddhist Women Practitioners* ที่สะท้อนผ่านงานของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งอิโตะตีความว่า ความเป็นเพศสตรีมีส่วนสำคัญต่อการเผยแผ่และรักษาพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในการตั้งอาศรมธรรมมาตาของพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความเป็นพระพุทธศาสนากับสตรีเพศ/หรือความเป็นเพศกับบทบาทการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาได้ปรากฏให้เห็นมากมายในสังคมปัจจุบัน เช่น กรณีแม่ชีคันคณีย์ เสถียรสุตกับสำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน กรุงเทพมหานคร แม่ชีบังกช สิทธิผล สำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล จังหวัดกาญจนบุรี รวมถึงฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ หรือภิกษุณีธัมมนันทาแห่งวัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐม ภิกษุณีนันทญาณิ (อดีตแม่ชีรุ่งเดือน สุวรรณ) สำนักปฏิบัติธรรมสุทธจิตต์ (นิโรธาราม 2) จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ในบทบาทของสตรีเพศกับความเป็นนักบวชหรือทำงานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยยกตัวอย่างมา ทำให้ความเป็นสตรีเพศกับสถานะนักบวชได้รับการยอมรับในวงกว้างมากขึ้นในสังคมไทยและนานาชาติ

ส่วนนักบวชจากคนข้ามเพศหรือพระกะเทย แม้ในทางพระธรรมวินัยไม่ได้อนุญาต แต่ก็ยอมให้บวชในลักษณะที่ว่า *รู้ห้ามบวช บวชแล้วก็ให้สึก* ดังปรากฏหลักฐานที่ว่า “*ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้เป็นบัณเฑาะก์ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกเสีย*” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 109: 173-174) แต่ในความเป็นจริงมีการบวชเป็นจำนวนมากและได้รับการยอมรับ แม้บ่อยครั้งจะมีประเด็นข้อพิพาท เมื่อเขาเหล่านั้นก้าวล่วงพฤติกรรมทางพระธรรมวินัย ซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งในแต่ละช่วงเวลา ดังปรากฏในงานของพระมหาสักราช นวรัตน์ (2551) ในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องบัณเฑาะก์ในกลุ่มพระภิกษุสามเณรไทยในปัจจุบัน ในงานพระระพี พุทธิสาร (2555) เรื่องบัณเฑาะก์ในคัมภีร์เถรวาท: กรณีศึกษาปัญหาการบวชในสังคมไทย สะท้อนปัญหาเกี่ยวกับการบวชในสังคมไทยหรือในงานของพระมหาสมเจตน์ สมจรรย์ (2559) เรื่องบัณเฑาะก์กับการบรรลุลหณชั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท แต่ก็ไม่น้อยที่ผู้บวชซึ่งมีเพศสอแบบแฝง ถูกสนับสนุนให้มีการบวช ประหนึ่งว่า ให้การยอมรับและกลายเป็นข้อพิพาทในที่สุด เมื่อเขาเหล่านั้นก้าวล่วงพระธรรมวินัย ซึ่งประเด็นนี้ยังถูกยกขึ้นมาถกเถียงกันในวงกว้างถึงการยอมรับและโต้แย้งกันอยู่ในสังคมไทย

ดังนั้น ความเป็นเพศที่ยกมาเป็นการสะท้อนว่า ความเป็นเพศที่ปรากฏในพระพุทธรูปและในปัจจุบันได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยไม่ได้ถูกทำให้เป็นเงื่อนไข ความเป็นเพศทั้งสตรีและการข้ามเพศได้มีบทบาทมากขึ้นทั้งในแวดวงการเมือง การศาสนา สังคมและเศรษฐกิจในสมัยปัจจุบัน ดังนั้น ความเป็นเพศหรือคนที่มีความหลากหลายทางเพศจึงปรากฏในแวดวงสาขาวิชาชีพต่าง ๆ มากขึ้น ส่วนความเป็นเพศตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา นัยหนึ่งก็ถูกรับรองผ่านเหตุการณ์ครั้งพุทธกาลที่ว่า เขาเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือเพศใด ๆ ย่อมมีศักยภาพในการพัฒนาตนตามคติและกฎเกณฑ์หรือหลักปฏิบัติทางศาสนาที่เป็นพุทธานุญาต

ภาพที่ 1 นรินทรภักดิ์กับบุตรสาวที่บวชสามเณรในประเทศไทย
เป็นสาเหตุการออกกฎหมายของคณะสงฆ์ห้ามบวชภิกษุณีในประเทศไทยและถูกจับติดคุกในเวลาต่อมา
(ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2535)

ดังนั้น บทความนี้จึงได้ศึกษาปรากฏการณ์ แนวคิดทางศาสนาต่อประเด็นความเป็นเพศกับสิทธิและการเข้าถึงศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมศาสนาและสังคมไทย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่ว่าด้วยหลักการเกณฑ์วินิจฉัยและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนที่เกิดขึ้นในสังคมไทยตลอดช่วงระยะเวลายาวนานที่ผ่านมา ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

เนื้อเรื่อง

พัฒนาการของสตรีเพศกับการบวชในประเทศไทย

นับแต่ครั้งพุทธกาลการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชได้ ดังกรณีพระนางมหาปชาบดีโคตมี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 403: 319) เท่ากับเป็นการยอมรับความเป็นเพศกับพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาและส่งผลให้สตรีเพศมีบทบาทในการพัฒนาตนเอง เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตัวอย่างสตรีเพศที่บวชเป็นภิกษุณี เช่น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางรัตตัญญู พระอุบลวรรณาเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางมฤตมูขี พระปฐาจาราเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางพระวินัย พระภัททา กุณฑลเกสาเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางตรัสรู้เร็ว พระภัททาปิลาณีเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางระลึกชาติ พระกิสาโคตมีเถรี: ภิกษุณีผู้เลิศทางทรงจีวรเศร้าหมอง พระอัชฌาเถรี: ภิกษุณีผู้อุปสมบทด้วยทูต (ธรรมสภา, 2555; สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, 2554) กล่าวเชื่อมโยงมายังประเทศไทย จะเห็นพัฒนาการของสตรีเพศกับประเด็นพื้นที่ทางศาสนากับการบวชในสังคมไทย ดังปรากฏหลักฐาน ดังนี้

(1) การบวชเป็นแม่ชี ซึ่งเป็นพัฒนาการร่วมกับประวัติศาสตร์ของไทย ดังปรากฏข้อมูลในจดหมายเหตุของซิมง เดอะ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère พ.ศ. 2185-2272) ราชทูตของฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) กล่าวไว้ว่า

"ถึงแม้สยามจะมีนางชี คือ สตรีที่ปฏิบัติตามพระวินัยสิกขาบท (ศีล) เป็นส่วนใหญ่ บางพวกไม่มีสำนักของตนต้องอาศัยในวัดของพระภิกษุนั้น ชาวสยามเชื่อว่า อายุขัยวัยล่วงชราเหล่านั้น (ด้วยปรากฏว่า ไม่มีชีสาว) นั้นแลเป็นเครื่องประกันเพียงพอของการสำรวมอินทรีย์อันบริสุทธิ์" (เดอะ ลา ลูแบร์, 2552)

นอกจากนี้ ในจดหมายเหตุของเอนเกลเบิร์ต แกมพ์เฟอร์ (Engelbert Kaempfer พ.ศ. 2194-2259) แพทย์ชาวเยอรมันที่อยู่ช่วงต้นรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (King Phetracha พ.ศ. 2231-2246) ได้อธิบายไว้ว่า

"สตรีชาวสยามรักเสรีภาพมากเกินไปกว่าที่จะยอมมอบตนให้อยู่ในสำนักนางชีของเรา นางจะไปบำเพ็ญเพียรที่ต่อเมื่อล่วงเข้าวัยชรา ที่เปื้อนโลกียวิสัยแล้วเท่านั้น และน้อยรายที่จะลาออกจากสำนักมา ประการหนึ่งโดยที่นางต้องติดตามพระสงฆ์องค์เจ้าเสมอ จึงได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในสตรีที่จะบวชเป็นชีก็ต่อเมื่ออายุล่วง 50 ปีไปแล้วเท่านั้น เพื่อป้องกันข้อครหา นางต้องโกนศีรษะ โกนคิ้ว เหมือนอย่างภิกษุ และนุ่งขาวห่มขาว สีสาวนั้นเป็นสีสุภาพของชนชาวสยาม ใช้ในโอกาสไว้ทุกข์และคราวมีพิธีงานสำคัญ พวกนางมีได้อยู่ในคณะอาราม นางจากครอบครัวมาอยู่รวมกันหมู่ละ 3-4 คนในที่ใกล้วัด ได้ถือกำหนดวินัยข้อปฏิบัติเอาตามภิกษุที่สวดมนต์ทำวัตรและเจริญภาวนานาน ๆ ในโบสถ์ หน้าที่ส่วนใหญ่ของนางคือปรนนิบัติพระสงฆ์ การจัดจ้ดจ้นหนัถวาย และช่วยเหลือในกิจการอื่น ๆ ด้วยการอวยทานอยู่เนื่องนิจ" (แกมพ์เฟอร์, 2545)

หลักฐานของแม่ชีปรากฏอย่างนั้น แต่ในเวลาเดียวกันพัฒนาการของแม่ชียังอยู่คู่กับประเทศไทยมาจนกระทั่งปัจจุบัน

(2) การบวชสามเณรครั้งแรกในประเทศไทย เกิดจากการที่รินทร์ ภาษิต (กลิ้ง) ได้จัดตั้งพุทธบริษัทสมาคมเป็นองค์กรพุทธองค์กรแรกที่ดำเนินงานโดยคฤหัสถ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม ปฏิรูปพุทธศาสนา ปราศจากความมงายให้เข้าถึงแก่น มีการออกวารสารธรรมะ 2 เล่ม คือ 1) สารธรรมและ 2) โลกกับ

ธรรม ทั้งยังให้ลูกสาว 2 คน คือ สาละ-จงดี บวชเป็นสามเณรีในช่วงปี พ.ศ. 2471 แม้ภายหลังจะเป็นประเด็น ถูกจับและเป็นที่มาของประกาศของสมเด็จพระสังฆราชเรื่องห้ามบวชภิกษุณีและสามเณรีในประเทศไทย และประกาศนั้นก็ถูกใช้จนกระทั่งปัจจุบัน แต่อีกนัยหนึ่งก็นับเป็นพัฒนาการของสตรีกับการบวชในสังคมไทยและ ส่งผลเป็นต้นแบบในสมัยต่อมาด้วยเช่นกัน

(3) การบวชมหายาน ดังกรณีปรากฏข้อมูลของวรมัย กบิลสิงห์ ผู้เป็นแม่ของฉัตรสุมาล กบิลสิงห์ ที่ บวชเป็นภิกษุณีในแบบมหายานและตั้งวัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐม ที่เป็นปรากฏการณ์ร่วมของ สังคมไทย แม้จะไม่เติบโตขยายตัวในวงกว้าง แต่ก็บรรลุถึงบทบาทของความเป็นสตรีเพศกับการบวชใน สังคมไทยและส่งผลต่อการบวชภิกษุณีแบบเถรวาทในช่วงสมัยต่อมา

(4) การบวชภิกษุณีตามแบบศรีลังกาของภิกษุณีธัมมันทา จังหวัดนครปฐม ในฐานะเคยเป็นอาจารย์ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และอุทิศตนบวชเป็นภิกษุณีในลำดับต่อมา ดังปรากฏในงานของมนตรี สืบดวง (2553) ในเรื่องผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย ที่สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดของนักสตรีนิยม ในสังคมไทยเห็นว่า เพราะการขาดสถาบันภิกษุณีส่งผลจึงทำให้เกิดปัญหาการขาดผู้นำทางจิตวิญญาณ ไม่มี ต้นแบบของผู้หญิงอันเป็นที่เคารพทางศาสนานำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาผู้หญิงขาดที่พึ่งในยามที่ ถูกกระทำรุนแรงในครอบครัว ไม่มีสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับผู้หญิง รวมถึงหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งมีผู้สอนเป็นพระภิกษุเพียงด้านเดียวเพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ กลุ่มสตรีนิยมจึงเสนอว่า ควรที่สังคมไทยจะยอมให้ มีการบวชภิกษุณีขึ้นมา แต่เรื่องการบวชภิกษุณีในสังคมไทยถูกคัดค้านจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และคณะสงฆ์ไทย เพราะยังติดขัดในเรื่องไม่มีประวัติที่ว่าจะเป็นผู้บวชให้ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน ตามหลักพระ วินัยในนิกายเถรวาท ถ้าจะบวชภิกษุณีในยุคนี้ก็ต้องยอมผิวดินัย จึงยังไม่มีใครกล้าที่จะออกมานุญาตให้บวช ได้ แต่อีกนัยหนึ่งกลุ่มภิกษุณีจากศรีลังกาที่นำโดยฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ก็ริเริ่มกระทำการบวชจนกระทั่งมีผล ให้จำนวนภิกษุณีสงฆ์แบบศรีลังกาเพิ่มจำนวนขึ้นมาก ดังปรากฏในปัจจุบัน

(5) พัฒนาการและแนวทางการต่อสู้ ไพรินทร์ กะทิพมราช (2555) ได้เขียนเรื่องการเข้าใจพุทธ ทำนายเรื่องพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ยาวนานกับปัญหาการบวชภิกษุณีในสังคมไทย ในเบื้องต้นบทความได้แสดงให้เห็น ลักษณะและข้อบกพร่องของการนำพุทธทำนายเรื่องพรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่ยาวนาน ซึ่งเป็นข้อความที่ปรากฏอยู่ใน พระไตรปิฎก มาใช้เป็นข้ออ้างหนึ่งในการถกเถียงปัญหาการบวชภิกษุณีในสังคมไทยของทั้งฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย กับการบวชภิกษุณี ซึ่งเชื่อว่า พุทธทำนายนี้เป็นพุทธพจน์แท้ และฝ่ายที่เห็นด้วยกับการบวชภิกษุณีที่พยายาม ปฏิเสธว่า พุทธทำนายนี้ไม่ใช่พุทธพจน์แท้ ต่อจากนั้น ผู้เขียนจะได้เสนอแนวทางการเข้าใจพุทธทำนายดังกล่าว นี้เสียใหม่ ภายใต้การเข้าใจอย่างใหม่นี้ พุทธทำนายจะดำรงอยู่ในฐานะคำเตือน ดังนั้น ถึงแม้ยอมรับว่า ข้อความพุทธทำนายนี้เป็นพุทธพจน์แท้ ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการบวชภิกษุณีก็จะไม่สามารถนำพุทธทำนายนี้ไป ใช้เป็นข้ออ้างเพื่อไม่ให้เกิดการบวชภิกษุณีได้อีกต่อไป หรือในงานของกุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ (2548) ในเรื่อง การต่อสู้ของภิกษุณีสงฆ์เถรวาท: จากศรีลังกาสู่ไทย รวมทั้งการที่แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม (2560) นำมาเขียนถึง ในบทวิจารณ์หนังสือเรื่องการต่อสู้ของภิกษุณีสงฆ์เถรวาท: จากศรีลังกาสู่ไทย อีกครั้งหนึ่งสะท้อนแนวคิด เกี่ยวกับบาทของสตรีกับการบวชและการต่อสู้ในประเทศไทย นัยหนึ่งเป็นการศึกษาพัฒนาการ อีกนัยหนึ่งเป็น การทวนย้อนตอบบทบาทที่เกิดขึ้นของสตรีกับการดำเนินชีวิตในแบบนิกายบวช แม้ผลจะไม่เกิดขึ้นเป็นเชิง ประจักษ์เสียทีเดียว แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า ทุกอย่างขับเคลื่อนด้วยการก้าวอย่างไร

ดังนั้น ความเป็นเพศโดยเฉพาะกรณีเพศหญิงในประเทศไทย นับเป็นพัฒนาการและการก้าวอย่างในแต่ ละช่วงเวลาสะท้อนให้เห็นว่า อย่างไรเสียความเป็นสตรีเพศ ความเป็นเพศนิกายบวชทั้งแม่ชี ภิกษุณีในฝ่าย มหายานและเถรวาทล้วนยังต้องการเวลาและการยอมรับทั้งในเชิงโครงสร้างและปัจเจกชนในเรื่องการยอมรับ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติและการสนับสนุนโดยองค์กรรวมอย่างปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 ผู้หญิงกับพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทยในบทบาทของแม่ชีแบบไทยและภิกษุณีที่ถือบวชมาจากประเทศศรีลังกา (สำนักข่าว Thai PBS, 2560)

สิทธิทางเพศของกลุ่มเพศวิถีอื่นในการบวช

ประเด็นความเป็นเพศที่นอกเหนือจากสตรีเพศมีหลักวินัยบัญญัติที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนุปสัมบันผู้เป็น บัณเฑาะก์ ไม่พึงให้อุปสมบท ที่อุปสมบทแล้ว พึงให้สึกเสีย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 109: 173-174) ซึ่งประเด็นเรื่องบัณเฑาะก์ที่ถูกตีความ หมายถึง กะเทยหรือคนที่เนืองด้วยเพศชายห้ามบวช ก็ยังเป็นประเด็นถกเถียงกันอยู่ ในประเด็นต่อไปนี้ (1) เกณฑ์ตามพระธรรมวินัยเป็นอย่างไร (บวชได้/บวชไม่ได้) (2) บัณเฑาะก์เป็นใคร (3) ห้ามบวชอย่างไร (4) เกณฑ์วินิจฉัยกระบวนการคัดกรองต่อสภาพต่อสภาพปัญหาในสังคมปัจจุบันควรมีทางออกอย่างไร ซึ่งมีผู้ศึกษาไว้ทั้งในส่วนของการสนับสนุนและการโต้แย้ง ดังปรากฏในงานของพระระพิน พุทธิสาร (2555) พระมหาสักราย นະวันรัมย์ (2551) พระมหาสมเจตน์ สมจारी (2559) นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ (2559) ทั้งหมดสรุปรวมเป็นการแสวงหากฎเกณฑ์ต่อการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและเกณฑ์ทางสังคม ดังมีเหตุการณ์กรณีของกลุ่มกะเทยกับการบวช เช่น (1) พระสังฆราชกะเทย จากหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เขียนไว้เกี่ยวกับพระสังฆราชวัดมหาธาตุมีพฤติกรรมรักร่วมเพศกับลูกศิษย์หนุ่ม ในการสัมผัสจับต้อง ลูบล่ออวัยวะเพศจนถูกถอดจากสมณศักดิ์และเนรเทศให้ออกไปจากวัดมหาธาตุ (2) อีกเหตุการณ์ในสังคมไทยในอดีต คือ ประเด็นของการล้อมปราบกลุ่มกะเทยบวชในสังคมไทยในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในทางสื่อมวลชน เป็นปรากฏการณ์โดยองค์รวมของสังคมไทย ดังปรากฏในงานวิจัยของพระระพิน พุทธิสาร (2555) และในงานของพระมหาสักราย นະวันรัมย์ (2551) เป็นต้น (3) เพศกะเทยกับการถูกกีดกันด้วยหลักการ แต่ก็ยังเป็นประเด็นโต้แย้งกันอยู่ ซึ่งกรณีการบวชกลุ่มเพศทางเลือกในสังคมไทยโดยหลักการและเชิงสังคมยังไม่ได้รับการยอมรับ ในขณะที่เดียวกันแนวคิดในพระธรรมวินัยก็ยังไม่ได้ออมรับ ดังปรากฏในบทความเรื่องไม่ได้ขอให้มารัก: กะเทยกับความเชื่อพุทธเถรวาทในภาพยนตร์ไทย” ของอาทิตย์ พงษ์พานิช (2556) หรือการไม่ยอมรับให้กับกลุ่มเพศทางเลือกชายบวชเป็นพระภิกษุ แนวคิดในเรื่องรสนิยมทางเพศกับความชื่นชอบทางเพศยังไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ด้วยเหตุผลในเรื่องความหลากหลายทางเพศเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นก็ยังไม่ได้รับการยอมรับแต่อย่างใด ในเชิงสังคมเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศมีงานเขียนของนฤพนธ์ ดัวงวิเศษ (2559) เรื่องเพศและความเป็นชายในพุทธศาสนากับการควบคุมภิกษุ สามเณรและบัณเฑาะก์ ที่เสนอแนวคิดไว้ว่า

“ความเข้าใจวิธีคิดเรื่องเพศและความเป็นชายที่ต่างกันในนิกายต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ซึ่งมีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางเพศและเรือนร่างความเป็นชายของภิกษุสามเณรและบัณเฑาะก์ โดยจะนำกระบวนการทัศน์เชิงวิพากษ์แบบฟูโกต์มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงตรรกะและฐานความคิดเรื่องเพศที่สถาบันสงฆ์และราชการไทยนำไปจัดระเบียบและควบคุมเพศ กามารมณ์

และความเป็นชายของนักบวชในพุทธศาสนา ซึ่งทำให้เกิดการผลิตซ้ำมายาคติและอคติต่อ
พฤติกรรมชายรักชายและสภาวะข้ามเพศ”

ในกระบวนการย้อนแย้งนี้ นัยหนึ่งเป็นการตีความและถูกกระทำซ้ำผ่านชุดความเชื่อที่มาพร้อมกับโลก
ทัศน์ทางศาสนา ซึ่งยังเป็นประเด็นถกเถียงกันต่อไป

เหตุการณ์เกี่ยวกับความเป็นเพศที่เกิดขึ้นล่าสุด ในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2561 กรณีพระวิสุทธิตา
สนวิเทศ (กวีศิลป์ วิษณุสุทธิ์) หรือเจ้าคุณปิงที่ถูกกล่าวหาว่า มีภาพลับเกี่ยวความสัมพันธ์กับผู้ชาย นัยหนึ่ง
เป็นความผิดตามพระธรรมวินัย เป็นการกล่าวหาด้วยเพศปฏิบัติในแบบกะเทย ซึ่งเป็นข้อที่ถูกกล่าวหา ดัง
ปรากฏเป็นภาพข่าวทางสถานีโทรทัศน์ Thai PBS ว่า ตำรวจแจ้งข้อหาค้ามนุษย์เจ้าคุณปิง และในภาพข่าว
ให้ข้อมูลว่า ภาพที่เจ้าคุณปิงมีความสัมพันธ์ทางเพศกับวัยรุ่นชาย (Thailand News Line, 2018) นัยของ
ความเป็นเพศและการแสดงออกทางเพศเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เจ้าคุณปิงถูกกล่าวหาต่อความเป็นเพศและให้ลา
สิกขาไปในที่สุด นัยหนึ่งความเป็นเพศจะถูกลอยล่อรับในเพศสถานะภิกษุ トラบเท่าที่ยังไม่ได้กระทำความผิด
ต่อพระธรรมวินัยและความเป็นกะเทย ซ่อนทับไม่ชัดเจนและถูกลอยล่อรับโดยปริยาย ในความหมายนี้ ก็คือ
สังคมจะยอมรับต่อการบวช トラบเท่าที่เจ้าตัวยังไม่ได้แสดงออกหรือมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากพระธรรมวินัย

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับเพศชายที่มีพฤติกรรมหลากหลายต่อการบวช ในเชิงสังคมประหนึ่งยอมรับโดย
ปริยาย トラบเท่าที่เขาเหล่านั้นยังไม่ทำผิดพระธรรมวินัยหรือเกินเลยไปกว่าสมณสาธูป ดังกรณีปรากฏใน
พระแจ้สและพระจอร์จที่สังคมให้การยอมรับ แต่ในกรณีของสมเด็จพระพนรัตน์ (อาจ) หรือกรณีล่าสุดเจ้าคุณ
ปิงที่แสดงหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า มีพฤติกรรมความหลากหลายทางเพศและถูกจับสึกด้วยหลักฐานว่า กระทำ
ความผิดทางเพศอันเป็นไปตามเกณฑ์ของพระธรรมวินัย ซึ่งพิจารณาในองค์รวมความเป็นเพศยังคลุมเครือตาม
หลักการของพระธรรมวินัย ประหนึ่งแอบหรือกดทับไว้ ในส่วนการจัดการเชิงระบบยังไม่เกิดขึ้นแม้จะมีการ
ตีความว่า สามารถกระทำได้หากไม่ได้ใช้เกณฑ์ตามพระธรรมวินัยด้วยการไปตั้งวงค์อื่นที่นอกเหนือจากภิกษุ
วงค์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขต่อสิทธิทางเพศต่อกลุ่มชายหลากหลาย ในการบวชของกลุ่มกะเทยในสังคมไทย

ภาพที่ 3 กลุ่มความหลากหลายทางเพศ หลวงพี่จอร์จ ฌนยสารวรรค์ ณทมนโม กับประโยคว่า “กะเทยสามารถเป็นพระที่ดีได้”
กับพระแจ้ส อติธมฺมสิทฺธิพฺพานีที่บวชอยู่ในชุมชนพุทธโยคินี จังหวัดเชียงใหม่ (สำนักข่าว Maternnews.com, 2562)

พัฒนาการ แนวโน้มและทางออกด้วยสิทธิทางเพศ (วิถี) ต่อการบวชในสังคมไทย

การเรียกร้องของนรินทร์กึ่งกับการบวชภิกษุณี สามเณรี เพื่อเติมเต็มพุทธบริษัท 4 ในสมัยรัชกาลที่
6 (ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2535) การบวชภิกษุณีแบบมหายานและเถรวาทแบบศรีลังกาของฉัตรสุมาลย์
กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมมัทธา) ส่งผลให้เกิดการขยายตัวและสถิติที่เพิ่มขึ้นของชุมชนนักบวชสตรี พัฒนาการ
แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเพศที่เริ่มโดยนรินทร์กึ่ง ได้ส่งผลเป็นการพัฒนาการที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์และ
ยอมรับโดยปริยายต่อพื้นที่ของผู้หญิงหรือความเป็นเพศต่อการบวช เป็นนักบวชหรือชุมชนทางศาสนาของสตรี
ในประเทศไทย

ส่วนของกลุ่มแม่ชีถึงจะไม่ได้ถูกปฏิเสธโดยตรง แต่ด้วยค่านิยมของความเป็นผู้หญิงและรูปแบบความเชื่อเกี่ยวกับการบวชของสตรีในเพศนักบวชที่เรียกแม่ชี ก็ยังเป็นไปอย่างจำกัด แม้จะมีจำนวนไม่มากนักด้วยเหตุผลในเรื่องค่านิยมว่า สตรีบวชจะมีลักษณะออกหัก ตกงานหรือถูกทอดทิ้งในสังคม ทำให้ค่านิยมของความเป็นชีจึงเนื่องด้วยทัศนคติและค่านิยม แม้จะมีการจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทยเพื่อส่งเสริมและพัฒนากิจการของนักบวชหญิงในเพศแม่ชี ทั้งมีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาที่เรียกว่า มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ดังปรากฏในงานเกี่ยวกับทิศทางการจัดการศึกษาสำหรับแม่ชีของวิเชียร พันธุ์เครือบุตร (2556) เรื่องรูปแบบการจัดการอุดมศึกษาวิถีพุทธสำหรับแม่ชี: กรณีศึกษามหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา ก็ยังอยู่ในแวดวงจำกัด แม้แนวคิดของการก่อตั้งก็เพื่อส่งเสริมและพัฒนากิจการของสตรีเพศให้มีสิทธิทางเพศกับศาสนา รวมทั้งการเป็นพลังในการส่งเสริมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ตาม

ในส่วนของกลุ่มภิกษุณีหากนับพัฒนาการถือว่า มีความเจริญเติบโตและขยายตัวในวงกว้าง ด้วยจำนวนสถิติของภิกษุณีและจำนวนสาขาของวัดที่เพิ่มขึ้น รวมถึงการแสดงออกในการยอมรับในเชิงสังคมมากขึ้นในพื้นที่ของศาสนาและศาสนิกโรบชุมชนวัด เช่น การตักบาตร การเข้าร่วมกลุ่มชาวพุทธที่ไม่ได้จำแนกทั้งวัดของภิกษุณีและชาวพุทธ ดังปรากฏในงานของพระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ (2557) เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย ที่ผลการศึกษาให้ข้อมูลว่า

“...สิทธิสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน มีความเท่าเทียมกันในทางสังคม ตามมาตรา 30 ของฉบับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550...ส่วนสิทธิการบวชเป็นภิกษุณี ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของสังคมไทยนั้น ได้ขาดช่วงไปนานแล้ว จึงมีทัศนคติต่อการบวชของสตรีในสังคมไทยว่า สตรีเมื่ออยู่ใกล้บุรุษ (ภิกษุ) ย่อมมีเหตุไม่เหมาะสมเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สตรีจึงอยู่ในฐานะเป็นอุบาสิกา เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนา...”

ดังนั้น แนวคิดสำหรับสิทธิของสตรีต่อการบวชในสังคมไทย ยังมีประเด็นสำคัญในเรื่องของความเป็นเพศที่ต้องศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ตามพระธรรมวินัยและการยอมรับโดยภาพรวมของสังคมไทย ส่วนแนวโน้มของการบวชของสตรีเพศและกลุ่มเพศวิถีนอื่น ๆ ที่ใช้เพศในการแสดงออกต่อความเป็นเพศในประเทศไทย กำลังถูกขับเคลื่อนและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เช่น

(1) การดำเนินด้วยความเชื่อและพัฒนาการที่ยังต่อเนื่องและดำเนินต่อไป หมายถึง กลุ่มศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา กรณีภิกษุณีและแม่ชีที่ยังยืนยันในเรื่องหลักการแนวปฏิบัติหรืออุดมคติทางพระพุทธศาสนา จะต้องเป็นกรอบในการพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายเชิงอุดมคติในทางศาสนาและกลไกทางศาสนาให้เป็นเครื่องมือร่วมในการพัฒนาสังคมและชุมชนร่วมกัน

(2) ชุมชนแห่งความเข้มแข็งว่าด้วยความเป็นเพศ มีการเสนอชุมชนแห่งความเป็นเพศภายใต้เพศภาวะแห่งความเป็นชุมชนนักบวชที่เรียกว่า เพศสมณะหรือเพศนักบวช รวมทั้งใช้ความเป็นเพศเพศหญิงหรือเพศภาวะในการสร้างสัญลักษณ์ทางสังคมในการยอมรับและส่งเสริมการยอมรับให้เกิดการปฏิบัติเรียนรู้พระพุทธศาสนา ร่วมกัน ดังกรณีชุมชนแม่ชีชุดขาว กรณีของเสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา รวมถึงการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ในเพศภิกษุณี กรณีของวัตรทรงธรรมกัลยาณีที่กำลังขับเคลื่อนและดำเนินไปอยู่ในสังคมไทย

(3) กรณีหลักการและการตีความเพื่อยอมรับความหลากหลาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้เสนอและตีความประเด็นการจัดตั้งชุมชนนักบวชในเพศสถานะ ทั้งในส่วนสตรีเพศ กรณีแม่ชีและ/หรือภิกษุณีและชุมชนนักบวชความหลากหลายทางเพศ โดยท่านเสนอว่า จะให้พระไทยยอมรับด้วยเกณฑ์ตามพระธรรมวินัยฝ่ายเถรวาท ย่อมเป็นไปได้ แต่กรณีจะปฏิบัติตนให้เกิดการยอมรับในเชิงสังคมภายใต้วัตรปฏิบัติ

ของตนเองย่อมกระทำได้ กระทั่งสังคมยอมรับย่อมเป็นไปได้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้เสนอทางออกในประเด็นของการบวช โดยให้ยึดพระธรรมวินัย ไม่ได้ห้าม แต่มีเงื่อนไขตามพระธรรมวินัย มิใช่มาให้คณะสงฆ์รับรอง ย่อมผิดเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2537; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554) หรือมีความพยายามเสนอให้มีการรับรองด้วยกฎหมายผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กรณีให้รับรองโดยกฎหมายภายใต้แนวคิดคณะสงฆ์อื่น หมายถึง ภิกษุณีสงฆ์หรือการพยายามเสนอร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับแม่ชีที่มีนัยของการส่งเสริม ยกย่องแม่ชีให้มีศักดิ์และสิทธิ์ตามกฎหมายหรือการพยายามสร้างคำอธิบายใหม่ต่อประเด็นความเป็นเพศของกลุ่มหลากหลายทางเพศต่อสิทธิ์ของการบวชและพื้นที่ทางศาสนา ซึ่งยังเป็นข้อถกเถียงในความเป็นหลักการและแนวปฏิบัติที่จะพึงเกิดขึ้นในอนาคตด้วยเช่นกัน แต่ทั้งหมดเป็นพัฒนาการหนึ่งที่ย้อนกลับไปหาหลักการดั้งเดิม อีกนัยหนึ่งเป็นพัฒนาการที่มีเป้าหมายเพื่อการยอมรับหรือให้เกิดการยอมรับในเชิงสิทธิทางสังคม กฎหมายและสิทธิแห่งความเป็นพลเมืองทางศาสนาที่ควรได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นกลไกของการพัฒนาร่วมกันและอยู่กับสภาพความเป็นจริงในเชิงศาสนาและสังคมที่จะส่งเสริมให้เกิดผลในทางปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาชุมชนทางศาสนาและชุมชนแห่งสังฆะได้อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

จากประเด็นของความเป็นเพศกับกลุ่มผู้สนใจในศาสนา นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่และร่วมสมัยกับสังคมไทย ซึ่งใช้พื้นที่ของความเป็นเพศสถานะในการแสดงออกต่อสาธารณะเพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงพื้นที่ทางศาสนา ภายใต้กรอบของความศรัทธา การปฏิบัติ การศึกษาพระพุทธศาสนา เพศสภาพในความเป็นเพศหญิง เพศกะเทยหรือคนข้ามเพศที่อาจเป็นคำเรียกรวมว่า LGBTQ จึงกลายเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงพื้นที่ทางศาสนาดังจำแนกได้ตามตาราง

ความเป็นเพศ	สถานะทางศาสนา	เกณฑ์วัด/เชิงประจักษ์
เพศชาย/บุรุษเพศ	(1) พระสงฆ์ / นักบวชในพระพุทธศาสนา	เกณฑ์พระธรรมวินัย / กฎหมาย/สังคม/การยอมรับ (ศรัทธา/ไม่ศรัทธา) ฯลฯ
เพศหญิง/สตรีเพศ	(2) ภิกษุณี แม่ชี	เกณฑ์พระธรรมวินัย (ภิกษุณี / แต่ไม่มีในสังคมไทย)/กฎหมาย (ถูกรังเป็น พรบ.แม่ชี/และการทวงถามสิทธิ์ทางกฎหมาย)/สังคม (การยอมรับ/และศาสนิกที่เพิ่มขึ้น)
ผู้มีความหลากหลายทางเพศ กะเทย เกย์ บัณฑิตเกย์	(3) บวชเป็นพระภิกษุภายใต้ภาพลักษณ์ความเป็นเพศแบบพระผู้ชายยังไม่ได้ผ่าตัดแปลงเพศ แต่ยืนยันสถานะความเป็นเพศที่หลากหลาย ดังกรณีของ พระแจ๊ส พระจอร์จ เป็นต้น	เกณฑ์พระธรรมวินัย (มี/ห้าม)/กฎหมาย (ไม่มี) /สังคม (ดี-ยอมรับ)/การยอมรับ (ผลการปฏิบัติและศาสนิกที่เพิ่มขึ้น)

คนข้ามเพศ/ผ่าตัดแปลงเพศแล้ว/พื้นที่เฉพาะของกลุ่มหลากหลายทางเพศ	(4) พุทธโยคินี ชุมชนการปฏิบัติธรรมสวนป่าไผ่บุลย์พูนสุขของสตรีข้ามเพศ อ.เชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น	เกณฑ์พระธรรมวินัย(ไม่มี)/กฎหมาย (ไม่มี) /สังคม (ติ-ยอมรับ)/การยอมรับ (ผลการปฏิบัติและศาสนิกที่เพิ่มขึ้น)
--	--	--

ตารางที่ 1 องค์ความรู้ในความเป็นเพศต่อพระพุทธศาสนา

บทสรุป

แนวคิดเรื่องความเป็นเพศยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ในสังคมด้วยเหตุผลว่า หลักการอันเป็นแนวคิดดั้งเดิม ยังคงเป็นปราการต่อความเป็นเพศ ทั้งกลุ่มสตรีเพศต่อการบวชในประเทศไทย แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางเพศกับสถานะของความเป็นภิกษุ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวหลักการทางพระพุทธศาสนามีความชัดเจนในแนวปฏิบัติ ภาพสะท้อนเหล่านี้ยังคงเป็นปรากฏการณ์และการตั้งคำถามร่วมกันระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งนับหนึ่งจะต้องหาทางออกร่วมกันต่อแนวปฏิบัติตามหลักการ อีกนัยหนึ่งเป็นการสะท้อนกลไกการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การแสดงออกร่วมและการดำเนินการร่วมทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขจนกระทั่งกลายเป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้การขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาที่ทำให้ส่งเสริมการปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติ ส่งเสริมการพัฒนาพระพุทธศาสนาภายใต้การยอมรับความหลากหลาย แต่ในความเป็นจริงสิ่งเหล่านี้สะท้อนความเป็นกลไกร่วม ความเป็นเอกลักษณ์และทักษะของการใช้ชีวิตร่วมกันภายใต้เอกภาพและความแตกต่างระหว่างสมาชิกในสังคมทำให้เกิดการยอมรับกับการไม่ยอมรับทั้งในส่วนหลักการและแนวปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นระหว่างกันและกันทำให้เป็นผลิตร่วมทำให้เกิดการเรียนรู้ภายใต้พัฒนาการของพระพุทธศาสนาและสังคมผ่านการเป็นเพศ ความเป็นเพศทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการและทักษะทำให้เกิดการปรับตัวภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย ที่เน้นการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันเน้นกระบวนการของการพัฒนาอย่างเหมาะสมและทำให้เกิดการเรียนรู้ภายใต้กลไกร่วมของการพัฒนาการทางพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์. (2548). การต่อสู้ของภิกษุณีสงฆ์เถรวาท: จากศรีลังกาสู่ไทย. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 12 (12), 1-10.
- แกมบี้เฟอร์, เอนเยลเบิร์ก. (2545). *ไทยในจดหมายเหตุแกมบี้เฟอร์*. อัมพร สายสุวรรณ (ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- เดอะ ลา ลูแบร์. (2552). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์: ราชอาณาจักรสยาม*. สันต์ ท. โกมลบุตร (ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ธรรมสภา. (2555). 40 ภิกษุณีพระอรหันต์: ชีวิตประวัติและคำสอนของพุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. (2559). เพศและความเป็นชายในพุทธศาสนากับการควบคุมภิกษุ สามเณรและบัณฑิต. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์*. 12 (1), 3-25.
- ประคอง สิงหนาทนิตริกษ์. (2516). *บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์. (2557). การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*. 2 (2), 1-10.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2537). *ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *ตอบ ดร.มาร์ติน: พุทธวินัยถึงภิกษุณี*. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี). (2543). *สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมเจตน์ สมจारी. (2559). บัณฑิตเพื่อกับการบรรลุลหรรณชั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 4 (2), 151-165.
- พระมหาสกลชัย นววันรัมย์. (2551). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องบัณฑิตเพื่อกับกลุ่มพระภิกษุสามเณรไทยในปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระระพิน พุทธิสารโร. (2555). *บัณฑิตเพื่อกับคัมภีร์เถรวาท: กรณีศึกษาปัญหาการบวชในสังคมไทย*. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไพรินทร์ กะทิพมราช. (2555). การเข้าใจพุทธทำนายเรื่อง "พรหมจรรย์ไม่ตั้งอยู่นาน" กับปัญหาการบวชภิกษุณีในสังคมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. 19 (2), 46-59.
- มนตรี สิริโรจนานันท์. (2556). *สตรีในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนตรี สืบด้วง. (2553). ผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 10 (1), 211-243.
- มรกต ณ เชียงใหม่ และคณะ. (2563). การทำความเข้าใจปฏิบัติการความเป็นชายในพื้นที่งานหญิงเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางเพศด้วยการศึกษาวิจัยชาติพันธุ์วรรณา แนวสตรีนิยม. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5 (9), 200-215.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4, 7, 15*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 54*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม. (2560). การต่อสู้ของภิกษุณีสงฆ์เถรวาท: จากศรีลังกาสู่ไทย. *วารสารบัณฑิตปริทรรศน์*. 13 (3), 189-194.
- วิเชียร พันธุ์เครือบุตร. (2556). รูปแบบการจัดการอุดมศึกษาวิธพุทธสำหรับแม่ชี: กรณีศึกษามหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 5 (9), 131-140.
- วีรณัฐ พรหมจักร. (2553). บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล. *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ "วุฒิธรรมา: สติธรรมาไทยในโลกปัจจุบัน"*. โรงแรม Grand Miracle Hotel กรุงเทพมหานคร. วันที่ 21 กันยายน.
- ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา. (2535). *ชีวิต แนวคิดและการต่อสู้ของ "นรินทรภักขิณี" หรือนรินทร ภักขิณี คนขวางโลก*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. (2554). 40 ภิกษุณีพระอรหันต์: พุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- สำนักข่าว Matennews.com. (11 มิถุนายน 2562). *หวนคืนวงการทิฟฟานี?! พระเจ้าตั้งสถานะ จะสักดีไหม??* สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2564, จาก <https://matennews.com/News/72277>
- สำนักข่าว Thai PBS. (28 พฤศจิกายน 2560). *มะเร็งลาม "แม่ชีคันสนีย์" ปฏิเสธทำเคมี*. สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2564, จาก <https://news.thaipbs.or.th/content/268083,28>

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). สถิติแรงงาน. สืบค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2563, จาก <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/02.aspx>
- อาทิตย์ พงษ์พานิช. (2556). ไม่ได้ขอให้มารัก: กะเทยกับความเชื่อพุทธเถรวาทในภาพยนตร์ไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์*. 20 (2), 111-142.
- Andaya, B. W. (2002). Localizing the Universal: Women, Motherhood, and the Appeal of Early Theravada Buddhism. *Journal of Southeast Asian Studies*. 33 (1), 1-30. DOI:10.1017/S0022463402000012
- Grant Thornton. (8 March 2019). *Grant Thornton's Women in Business 2019 Report: Encouraging Signs in Thailand, Though Equal Representation Remains Elusive*. Retrieved May 7, 2020, from <https://www.grantthornton.co.th/press-releases/press-release-2019/women-in-business-2019-reportencouraging-signs-in-thailand/>
- Ito, T. (2007). Dhammamata: Buddhadasa Bhikkhu's Notion of Motherhood in Buddhist Women Practitioners. *Journal of Southeast Asian Studies*. 38 (3), 409-432. DOI:10.1017/S0022463407000276
- Kabilsingh, C. (1991). Buddhist Texts from a Feminist Perspective. In *Thai Women in Buddhism*. Berkeley: Parallax Press.
- Lefferts, H. L. (1999). Women's Power and Theravada Buddhism: A Paradox from Xieng Khouang. In *Grant Evens's Book, Laos: Culture and Society*. Chiangmai: Silkworm Book.
- Thailand News Line. (6 June 2018). *Police to File Human Trafficking Charge against Chaokhun Ping*. Retrieved June 06, 2018, from <https://thailandnewsline.com/police-to-file-human-trafficking-charge-against-chaokhun-ping/>